

बालमजूरी निर्मूलन व पुनर्वसन राज्य कृती
आराखड्याची अंमलबजावणी : ऊर्जा
प्रभागाची भूमिका व सहभाग.

महाराष्ट्र शासन
उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग
शासन निर्णय क्रमांक: सी एल ए २०१३/प्र.क्र.३९९/ऊर्जा-२
मादाम कामा मार्ग, हुतात्मा राजगुरु चौक,
मंत्रालय, मुंबई - ४०० ०३२.
तारीख: १० ऑक्टोबर, २०१३

संदर्भ -

- १) याचिका क्रमांक ४६५/१९८६ मधील मा. सर्वोच्च न्यायालयाचा निवाडा.
- २) उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग, शासन निर्णय क्र.सीएलए-२००६ / प्र.क्र.२९९/ कामगार-७-अ, दिनांक २५ एप्रिल, २००६
- ३) उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग, शासन निर्णय क्रमांक: सीएलए-२००९/(४)/काम-४, दिनांक २ मार्च, २००९.
- ४) उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग, शासन निर्णय क्रमांक: सीएलए-२००६/ प्र.क्र.३९२/कामगार-७-अ, दिनांक ३ जुलै, २००७.
- ५) उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग, शासन निर्णय क्रमांक: सीएलए-२०११/ प्र.क्र.२५९/कामगार-४, दिनांक ०७.१२.२०११.

प्रस्तावना -

बालमजूरीमुळे बालकांच्या शारीरिक स्वास्थावर विपरीत परिणाम होतो तसेच त्यांना शिक्षणापासून वंचित रहावे लागते. यामुळे अशा बालकांचे भविष्य अंधःकारमय होत आहे. मूलतः गरीबी हे बालमजूरीचे प्रमुख कारण आहे. आर्थिक विवंचनेमुळे या मुलांना कोवळ्या वयात शारिरिक व बौद्धिक प्रगतीस बाधा येईल अशा पद्धतीची कामे करावी लागतात. त्यामुळे इतर मुलांच्या तुलनेत त्यांची शारीरिक व बौद्धिक प्रगती होऊ न शकल्यामुळे त्यांनी काम करून अर्थार्जन केले तरी त्यांच्या एकंदरीत परिस्थितीमध्ये सुधारणा होत नाही. या विषयाबाबतची सामाजिक व आर्थिक गुंतागुंत लक्षात घेऊन बालमजूरीचे निर्मूलन करण्यासाठी सर्व संबंधित विभागांमध्ये समन्वय असणे, तसेच सर्व संबंधित विभागांनी त्यांचेशी संबंधित मुद्यांबाबत प्रभावीरित्या कार्यवाही करणे आवश्यक असल्याचे शासनाच्या निदर्शनास आले. तसेच मा. सर्वोच्च न्यायालयाने देखील याबाबत कार्यवाहीचे निर्देश केंद्र व राज्य शासनास याचिका क्र. ४६५/१९८६ मध्ये दिले आहेत. त्यानुसार सर्व संबंधित विभागाचा सहभाग

असणाऱ्या आणि कामगार विभागाने "यशदा", पुणे यांचे मदतीने तयार केलेल्या "राज्य कृती आराखडयास" शासन निर्णय दिनांक ३ जुलै, २००७ अन्वये मान्यता दिली होती. दरम्यान केंद्र शासनाने मोफत व सक्तीच्या शिक्षणाचा अधिकार अधिनियम, २००९ पारित केला आहे. त्यामुळे या दोन्ही अधिनियमांमधील तरतुदींची एकत्रितपणे व सुसंगतरित्या अंमलबजावणी करण्याची आवश्यकता निर्माण झालेली आहे.

याबाबत मा. मुख्य सचिवांच्या अध्यक्षतेखाली "यशदा", पुणे येथे दिनांक ४ जुलै, २०११ रोजी सर्व संबंधित विभागांचे प्रधान सचिव / सचिव स्वयंसेवी संस्था, राष्ट्रीय बाल कामगार प्रकल्पाचे प्रकल्प संचालक यांचे समवेत कार्यशाळा घेण्यात आली. त्याचबरोबर मा. मुख्य सचिवांच्या अध्यक्षतेखाली राज्य संनियंत्रण समितीच्या दिनांक १७ ऑगस्ट, २०११ रोजीच्या बैठकीत या विषयावर चर्चा करुन सुधारीत बालमजुरी निर्मूलनाच्या आराखडयास समितीने मान्यता दिली आहे.

बालकामगारांचे आर्थिक, सामाजिक व शारिरीक शोषण थांबवून त्यांना शिक्षणाच्या मुख्य प्रवाहात आणण्यासाठीच्या या कृती आराखडयातील या प्रभागाशी संबंधित बाबींची अंमलबजावणी व संनियंत्रण प्रभावीपणे होणे आवश्यक आहे. त्यासाठी प्रभागातील सर्व संबंधित अधिकाऱ्यांनी या बाबींची अंमलबजावणी करणे आवश्यक आहे. या सर्व बाबी लक्षात घेता कृती आराखडयातील विभागाशी संबंधित बाबींची प्रभावी अंमलबजावणी होण्यासाठी विभागामार्फत सर्व संबंधित अधिकाऱ्यांना शासन स्तरावरुन निर्देश देण्याची बाब विचाराधीन होती, त्यानुसार पुढीलप्रमाणे निर्देश देण्यात येत आहेत.

शासन निर्णय-

या कृती आराखडयातील विभागाशी संबंधित बाबींची प्रभावी अंमलबजावणी होण्यासाठी विभागातील अधिकारी / कर्मचारी पुढीलप्रमाणे कार्यवाहीसाठी जबाबदार राहतील :-

- (१) सर्व क्षेत्रीय अधिकाऱ्यांनी वीज बिलांसारख्या माध्यमातून बालमजुरी विरोधी संदेश जनतेपर्यंत पोहचवण्याबाबत कार्यवाही करावी. तसेच, महामंडळाचे खाते प्रमुख व संबंधित विभागाचे विभाग प्रमुख यांनी याबाबत संनियंत्रण करावयाचे आहे.
- (२) कोणत्याही उद्योगाला वीज जोडणी परवाना/परवानगी देतांना मालक/उद्योजक बाल कामगार कामावर ठेवणार नाही, अशी त्यांच्याकडून हमी घेण्यात यावी. या हमीचे उल्लंघन केले तर परवाना/परवानगी रद्द करण्यात यावी.

बाल मजुरीचे निर्मूलन करण्यासाठी वरील जबाबदारी विभागाच्या संबंधित अधिकाऱ्यांनी पार पाडावी. तसेच, आराखडयाच्या अंमलबजावणीचा आढावा नियतकालिक बैठकांमध्ये घेऊन दरमहा ५

तारखेपर्यंत कामगार आयुक्त, प्रधान सचिव / सचिव (ऊर्जा विभाग) व प्रधान सचिव / सचिव (कामगार) यांना जिल्हास्तरीय कामगार आयुक्त कार्यालयामार्फत सोबतच्या विहित प्रपत्रात अहवाल सादर करावा.

सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संकेतांक २०१३०९२६१५०४४८५११० असा आहे. हा आदेश डिजीटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करून काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने.

(आ. भ. रामटेके)

उप सचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रत,

१. मा. मुख्यमंत्री, महाराष्ट्र राज्य,
२. मा. उप मुख्यमंत्री, महाराष्ट्र राज्य,
३. मा. मुख्य सचिव, महाराष्ट्र राज्य,
४. सर्व अपर मुख्य सचिव / प्रधान सचिव / सचिव, सर्व मंत्रालयीन विभाग,
५. महासंचालक, प्रसिद्धी संचालनालय, मंत्रालय, मुंबई,
६. मा. सर्व मंत्री महोदय यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई,
७. सर्व विभागीय आयुक्त,
८. व्यवस्थापकीय संचालक, महाराष्ट्र राज्य विद्युत वितरण कंपनी मर्या., प्रकाशगड, वांद्रे (पूर्व), मुंबई ४०० ०५१
९. व्यवस्थापकीय संचालक, महाराष्ट्र राज्य विद्युत पारेषण कंपनी मर्या., प्रकाशगंगा, वांद्रे (पूर्व), मुंबई ४०० ०५१
१०. व्यवस्थापकीय संचालक, महाराष्ट्र राज्य विद्युत निर्मिती कंपनी मर्या., प्रकाशगड, वांद्रे (पूर्व), मुंबई ४०० ०५१
११. व्यवस्थापकीय संचालक, महाराष्ट्र राज्य विद्युत मंडळ सूत्रधार कंपनी मर्यादित, चौथा मजला, हाँगकाँग बँक बिल्डींग, हुतात्मा चौक, मुंबई ४०० ०२३.
१२. महाव्यवस्थापक, महाराष्ट्र ऊर्जा विकास अभिकरण, से १९१ .नं. फेज, १- म्हाडा वाणिज्य संकुल ००६ ४११ पुणे, येरवडा, त्रिदल नगर समोर, दुसरा मजला,
१३. सर्व जिल्हाधिकारी व जिल्हा दंडाधिकारी,
१४. सर्व जिल्हा परिषदांचे मुख्य कार्यकारी अधिकारी,

१५. पोलीस महासंचालक, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई,
१६. कामगार आयुक्त, मुंबई,
१७. आयुक्त, महिला व बालकल्याण, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई,
१८. महासंचालक, यशदा, पुणे,
१९. शिक्षण संचालक, महाराष्ट्र राज्य, पुणे,
२०. संचालक, आरोग्य सेवा, महाराष्ट्र राज्य मुंबई,
२१. मुख्य अभियंता (विद्युत), सार्वजनिक बांधकाम विभाग, मझबान रोड, फोर्ट, मुंबई - ४०० ००१
२२. सर्व मुख्य अभियंता / अधीक्षक अभियंता / कार्यकारी अभियंता, म.रा.वि.वि.कं.,
म.रा.वि.नि.कं., म.रा.वि.पा.कं., म.रा.वि.सूत्रधार.कं., मुंबई
२३. उप सचिव (कामगार ४ व ७), उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग, हुतात्मा राजगुरु चौक,
मादम कामा रोड, मंत्रालय, मुंबई ४०० ०३२
२४. ऊर्जा प्रभागातील सर्व अधिकारी व कर्मचारी,
२५. निवड नस्ती. (ऊर्जा-२ कार्यासन)

बालमजुरी निर्मूलन व पुनर्वसन राज्य कृती आराखड्याची अंमलबजावणी
ऊर्जा विभागाची भूमिका व सहभाग.

प्रपत्र

अ : बालमजुरीविराधी संदेशाचे मुद्रण

अ.क्र.	नमुना, देयके, पावत्या, दाखले इ.चा प्रकार किंवा नाव	बालमजुरी विरोधी संदेश मुद्रीत केलेल्या कागदपत्रांची संख्या

ब : बाल कामगार कामावर ठेवणार नसल्याबाबतचे हमीपत्र

अ.क्र.	कार्यालयाची / विभागांची नावे	हमीपत्र प्राप्त करून घेतलेल्या मालक / उद्योजकांची संख्या	निरीक्षण केलेल्या आस्थापना / मानकांची संख्या	बाल कामगार आढळून आलेल्या आस्थापना / मालकांची संख्या	हमीचे उल्लंघन केल्यामुळे परवाना / परवानगी रद्द केलेल्या प्रकरणांची संख्या